

Calidris canutus

(L., 1758)

Biegus rdzawy

Rząd: siewkowe, podrząd: siewkowce, rodzina: bekasowate, podrodzina: biegusy

Status występowania w Polsce

Przelotny, pojawia się niezbyt licznie głównie jesienią, częściej na wybrzeżu niż w głębi kraju. Wyjątkowo spotykany zimą.

Opis gatunku

Biegus rdzawy jest największym gatunkiem wśród biegusów spotykanych w naszych szerokościach geograficznych, wyraźnie większym od szpaka, o wymiarach: długość ciała 23–25 cm, rozpiętość skrzydeł 46–55 cm, masa ciała 80–160 g. Posiada krępą sylwetkę i stosunkowo krótki, czarny dziób; dość krótkie nogi mają kolor brudnozielonkawy. Samice nieco większe od samców. W szacie godowej pióra wierzchu ciała są czarnordzawe, żółtawo obrzeżone, a pióra boków ciała szare, obwiedzione białawo. Spód ciała jest jednolicie rudy, z wyjątkiem pokryw podogonowych, które są białe z czarnymi, drobnymi znaczkami w kształcie litery V. Samice i samce są ubarwione podobnie; z reguły samce posiadają bardziej intensywnie rudy spód, a samice wśród rudych piór mają domieszkę piór białych. W szacie spoczynkowej ptaki są z wierzchu jednolicie szare, od spodu białawe, z szarym nalotem i strychowaniem na piersi. Ptaki młode są szarobrunatne, a pióra wierzchu ciała mają płowe obwódki, co tworzy tuseczkowaty wzór. W szacie zimowej młode są bardzo podobne do dorosłych. W locie biegusy rdzawe wydają krótkie dźwięki „kwit-wit”, czy „wiut-wiut”.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Ubarwienie biegusa rdzawego w szacie godowej przypomina nieco biegusa krzywodziobego *Calidris ferruginea* (A147), jednakże biegus rdzawy jest wyraźnie większy, ma nieco krótszy i niezakrzywiony w dół dziób, tak jak to jest w przypadku biegusa krzywodziobego. Ten ostatni gatunek posiada ciemno zakończony ogon oraz biały kuper – a biegus rdzawy ma szaro zakończony ogon, a na jasnym kuprze występuje niezbyt kontrastowe ciemne plamkowanie.

Biologia

Tryb życia

Gnieździ się w rozproszeniu. Okres wędrówek i zimę spędza w stadach. Jest aktywny w dzień, ale w zależności od zasobności żerowisk, szerokości geograficznej i warunków pogodowych może być aktywny również nocą.

Lęgi

Biologia lęgowa dalekosyberyjskiego podgatunku *C. c. canutus*, wędrującego przez Polskę, nie jest dokładnie znana. W zasadzie do lęgów przystępują ptaki od trzeciego roku życia. Na lęgowiska przylatują na początku czerwca, gniazda zakładane są wprost na ziemi wśród skąpej roślinności tundry północnej Arktyki. Jaja w liczbie 4 (lub mniej) sztuk są wysiadywane przez oboje rodziców. Okres wysiadywania trwa 21–22 dni. Pisklętami opiekują się początkowo oboje rodzice, ale samice szybko opuszczają lęgowiska, zanim młode osiągną zdolność lotu. Młode ptaki stają się lotne po 18–20 dniach od wykucia.

Wędrówki

Wędrówka biegusów rdzawych z syberyjskich lęgów rozpoczyna się z reguły w lipcu. Na polskim wybrzeżu ptaki dorosłe zaczynają pojawiać się już w 1. połowie lipca i spotykane są do początków września. Ptaki młode pojawiają się w sierpniu i można je spotkać do początków października. Z Polski biegusy rdzawe wędrują dalej na zachód wzdłuż wybrzeży Morza Północnego, zatrzymując się na terenie holendersko-niemieckiego Morza Wattów dla uzupełnienia rezerw tłuszczowych, dalej wędrują wzdłuż wybrzeży Atlantyku, docierając w większości do Afryki, aż po południowe jej krańce (całkowita odległość pomiędzy lęgówkami i najdalszymi zimowiskami wynosi ponad 15 000 km). Pierzą się głównie w Afryce.

Wiosenna wędrówka z afrykańskich zimowisk rozpoczyna się w kwietniu i odbywa mniej więcej na tej samej trasie co wędrówka jesienna. Większość ptaków młodych pozostaje w okolicy zimowisk do następnego roku. Biegusy rdzawe należą do grupy migrantów dalekodystanowych i szczególnie wiosną zatrzymują się w niewielu miejscach na trasie wędrówki ku lęgowiskom. Wiosną w Polsce gatunek ten jest spotykany rzadko.

Zimowanie

Niewielka część ptaków wędrujących przez Polskę zimuje w zachodniej Europie (głównie w Wielkiej Brytanii), większość natomiast na wybrzeżach Mauretanii i w Afryce Południowej. Wyjątkowo biegusy rdzawy spotykany jest zimą w Polsce.

Pokarm

Na lęgowiskach biegusy rdzawe odżywiają się zarówno pokarmem zwierzęcym, jak i roślinnym (owady i inne bezkręgowce, korzonki, pączki, nasiona, a także glony). W okresie pozalęgowym pokarm stanowią głównie drobne mięczaki, skorupiaki, skąpo- i wieloszczety. Nie gardzą również pokarmem roślinnym (głównie nasiona traw, a nawet pszenica).

Występowanie

Siedlisko

W okresie lęgowym gatunek występuje w siedliskach ubogiej w roślinność tundry północnej Holarktyki. W okresie pozalęgowym biegusy rdzawe występują na wybrzeżach, szczególnie chętnie na bogatych w pokarm rozległych terenach pływowych.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

- 1130 Ujścia rzek (estuaria)
- 1150 Zalewy i jeziora przy morskie (laguny)
- 1210 Kidzina na brzegu morskim
- 2110 Inicjalne stadia nadmorskich wydm białych
- 2120 Nadmorskie wydmy białe
- 3270 Zalewane muliste brzegi rzek

Rozmieszczenie geograficzne

Gatunek politypowy (posiada kilka podgatunków). Podgatunek biegusa rdzawego wędrujący przez Polskę (*C. c. canutus*) gnieździ się na wyspach stanowiskach w północnej Rosji na wschód od Uralu, głównie na Półwyspie Tajmyr i być może na wschód od Leny na Wyspach Nowosyberyjskich oraz słabo poznanych obszarach Jakucji. Zimuje wzdłuż wybrzeży zachodniej i południowej Afryki. Inne podgatunki gnieźdzą się na Grenlandii, Islandii i Spitsbergenie, na północno-wschodnim krańcu Syberii, północno-zachodniej Alasce i północnej

Kanadzie. Zimowiska ptaków gnieźdzących się na Islandii, Grenlandii i w północno-wschodniej Kanadzie znajdują się przede wszystkim u wybrzeży zachodniej Europy – głównie przy ujściach dużych rzek brytyjskich. Zimowiska innych podgatunków znajdują się na półkuli południowej – na wybrzeżach Australii oraz na południowych wybrzeżach Ameryki Południowej.

Rozmieszczenie w Polsce

Jesienią występuje w całym kraju, ale jedynie na wybrzeżu nad Zat. Gdańską tworzy większe skupiska. Wiosną spotykany jest sporadycznie.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: Lw gatunek zagrożony z powodu występowania większości populacji na niewielkiej liczbie stanowisk (populacja zimująca)

BirdLife International: SPEC 3w

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2, załącznik II

Konwencja Berneńska: załącznik III

Konwencja Bońska: załącznik II

Porozumienie AEWA

Występowanie gatunku na obszarach chronionych

Gatunek chroniony jest na terenie nadmorskich rezerwatów przyrody, np. Mewia Łacha i Ptasi Raj przy ujściu Wisły oraz rez. Beka przy ujściu Redy, jednakże nie można ocenić, jaka część populacji wędrującej przez Polskę zatrzymuje się w terenach chronionych

Rozwój i stan populacji

Europejska populacja biegusa rdzawego ogranicza się praktycznie do 10 000 p. gniazdujących na Grenlandii. Liczebność syberyjskiej populacji biegusa rdzawego wędrującej przez Europę, na podstawie liczby ptaków zimujących w Afryce, oceniana jest na około 340 000 os. Na przestrzeni ostatniego dwudziestolecia obserwowany jest spadek liczebności biegusów rdzawych. Być może główną przyczyną jest pogorszenie się warunków pokarmowych na terenie Morza Wątw z racji inwestycji przemysłowych.

W Europie Zachodniej (głównie wokół Wysp Brytyjskich, na wybrzeżach Holandii i Francji) zimuje ok. 450 000 biegusów rdzawych. Są to w większości ptaki należące do podgatunku gniazdującego w arktycznej Kanadzie i na Grenlandii.

Na terenach odwiedzanych przez biegusy rdzawe jesienią nad Zat. Gdańską jednorazowo nie występuje dużo ptaków, jednakże pojawiają się tu one regularnie co ro-

ku. Wyjątkowo obserwowano skupienie 160 młodych ptaków we wrześniu 1985 r. na Półwyspie Helskim czy ok. 100 ptaków dorosłych w lipcu 1992 przy ujściu Wiśły; z reguły spotyka się tu stadka złożone z kilku–kilkunastu ptaków. Wiosną gatunek spotykany jest na wybrzeżu rzadko, choć stado składające się z ok. 500 ptaków obserwowano w 1988 roku nad Zalewem Wiślanym właśnie wiosną. Na śródlądziu gatunek spotykany jest zazwyczaj nad dużymi zbiornikami zaporowymi w zachodniej Polsce, np. nad zb. Jeziorsko 28 os. w sierpniu 1990, nad zb. Wonieść 29 os. w sierpniu 1991, na Stawach Milickich 26 os. w sierpniu 1976, nad Zb. Nyskim 21 os. we wrześniu 1976.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce w okresach wędrówek:

- zanik otwartych, płytkowodnych nadmorskich obszarów, zlokalizowanych przede wszystkim przy ujściach rzek, gdzie z roku na rok podczas wędrówki jesiennej gromadzą się w dużych ilościach ptaki siewkowe;
- zmniejszanie powierzchni naturalnych terenów zalewowych w dolinach rzek niżowych, regularnie podtapianych w okresie wiosennym;
- kurczenie się powierzchni mulistych i piaszczystych ławic w nurcie i odsypisk przybrzeżnych, odłanianych latem i jesienią w korytach rzek, wynikające z regulacji i pogłębiania koryt;
- kurczenie się dostępnej dla ptaków powierzchni mulistego dna stawów rybnych, spuszcanych i napełnianych bez uwzględnienia okresów wędrówki;
- płoszenie przez ludzi (spacerowiczów) i psy stad zatrzymujących się ptaków, zarówno na wybrzeżu, jak i na śródlądziu.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- zachowywać płytkowodne obszary, zwłaszcza nadmorskie, zlokalizowane przy ujściach rzek (ograniczenie zabudowy rekreacyjno-turystycznej) oraz na śródlądziu, w okolicach regularnie odwiedzanych przez wędrujące ptaki siewkowe;
- poważnie ograniczyć plany zabudowy hydrotechnicznej dolin rzecznych i plany przekształceń reżimu hydrologicznego rzek, stosownie do ocen oddziaływania na środowisko;
- w uzasadnionych przyrodniczo przypadkach wprowadzić korektę instrukcji gospodarowania wodą na zbiornikach już istniejących, tak by w dolinie rzeki poniżej piętrzenia utrzymane zostały okresowe zalewy;
- użytkować doliny rzeczne zgodnie z dotychczasową ewidencją gruntów;
- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach ryb-

nych (w tym dostosowanie terminów spuszczenia wody i napełniania nią stawów hodowlanych do terminów wędrówki ptaków – w celu utrzymania jesienią i wiosną jak największej powierzchni mulistego dna zbiorników – miejsca żerowania ptaków podczas wędrówek);

- zapewnić spokój wędrującym ptakom, na terenach największych koncentracji siewkowców, tak na wybrzeżu, jak i na śródlądziu, ograniczając ich użytkowanie turystyczne i rekreacyjne w okresie czerwiec–październik.
- Dla uniknięcia nieporozumień wynikających z możliwości odmiennego rozumienia zapisów powyższego tekstu przez osoby należące do różnych grup zawodowych, należy go interpretować w duchu zapisów zamieszczonych w części wstępnej poradnika (T. 7., str. 20).

Propozycje badań

Należy zbadać:

- pochodzenie populacji wędrujących przez Polskę;
- wybiórczość siedliskową i znaczenie siedlisk dla wędrujących ptaków;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu populacji wędrujących przez Polskę.

Monitoring

- coroczne liczenia ptaków w okresie wędrówki w stałych miejscach zatrzymywania się wędrujących ptaków. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
BAZA DANYCH WIADOMOŚCI POWROTNYCH. Centrala Obrączkowania Ptaków, Zakład Ornitologii PAN.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 3. Waders to Gulls. Oxford, 913 s.
- GROMADZKA J. 1985. Islandskiy pesochnik *Calidris canutus*. W: Viksne J. A., Mihelson H. A. (red.) Migracii ptits Vostochnoy Evropy i Severnoy Azii. Zhuravleobraznye–rzhankoobraznye. Moskva, s. 221–229.
- GROMADZKA J. 1987. Migration of waders in Central Europe. *Sitta*, 1 (2): 97–115.
- GROMADZKA J. 1992. Knots on the Polish Baltic coast. W: Piersma T., Prokosch P., Bredin D. A. (red.) The migration system of Afro-Siberian Knots *Calidris canutus canutus*. *Wader Study Group Bull.*, 64, Suppl.: 161–166.
- GROMADZKA J. 1998. Wader ringing at the Vistula mouth (Baltic coast, Poland) – a summary of the long-term studies. *The Ring*, 20, 1–2: 5–20.

- HAGEMEIJER W. J. M., BLAIR M. J. (red.) 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. London, 903 s.
- HAYMAN P., MARCHANT J., PRATER T., 1986. Shorebirds. An identification guide to the waders of the world. London, 412 s.
- KIRBY J., WEST R., SCOTT D., DAVIDSON N. C., PIERSMA T., HÖTKER H., STROUD D. A. (red.) 1999. Atlas of wader populations in Africa and western Eurasia. Phase 1. Consultation draft.
- MEISSNER W., 1992. Knots' autumn migration in the western part of the Gulf of Gdańsk, Poland: preliminary results. W: Piersma T., Prokosch P., Bredin D. A. (red.) The migration system of Afro-Siberian Knots *Calidris canutus canutus*. *Wader Study Group Bull.*, 64, Suppl.: 167–171.
- PRATER A. J., MARCHANT J. H., VUORINEN J. 1977. Guide to the identification and ageing of Holarctic waders. BTO Guide 17, Tring, 168 s.
- RYABITSEV V. K. 2001. Ptitsy Urala i zapadnoy Sibiri: spravochnik-opredelitel'. Ekaterinburg, 608 s.
- TOMIAŁOJĆ L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, 462 s.
- TOMIAŁOJĆ L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, 870 s.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12. Wageningen, The Netherlands, 226 s.

Jadwiga Gromadzka